

ТЕМАТИЧНА СПІЛЬНІСТЬ ЯК ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИЙ ЧИННИК: ПРИКЛАД ВІРДЖИНІ ВУЛФ І ВІСЛАВИ ШИМБОРСЬКОЇ

У компаративістській методиці аналізується літературно-критична діяльність англійської письменниці Вірджинії Вулф та польської поетеси Віслави Шимборської в контексті поняття інтертекстуальності, виокремлюються спільні тематичні перегуки у творчості авторок. Позитивно вирішується питання про припустимість зарахування виокремленого явища до чинників інтертекстуальності.

Ключові слова: *інтертекстуальність, тематична спільність, есеїстика, Вірджинія Вулф, Віслава Шимборська.*

У сучасній літературознавчій науці, починаючи від 60-х років минулого століття, широкого розповсюдження набуло поняття інтертекстуальності. Вперше воно було вжите у 1967 році французькою дослідницею, теоретиком постструктуралізму Юлією Крістєвою і з того часу перманентно функціонує в літературному та культурному дискурсі. У чому ж полягає іманентне значення поняття „інтертекстуальності”? Енциклопедія постмодернізму пропонує таке тлумачення: „Інтертекстуальність – це метод прочитання одного тексту супроти іншого, що дає змогу висвітлити спільні текстуальні та ідеологічні резонанси” [8, с. 171]. Дане визначення дозволяє говорити про певну тематичну та концептуальну спільність двох творів, яка характерна для них обох та визначає ту ідейну подібність, яка має релевантне значення для розуміння двох окремих творів. „Термін „інтертекстуальність” зіставляє тексти з метою відкрити точки подібностей та відмінностей... має стосунок до віри в те, що всі тексти та ідеї є невід’ємною частиною мережі історичних, суспільних, ідеологічних і текстуальних відносин” [8, с. 171]. Згадані типи відносин і відіграють особливу роль при тлумаченні генетичної спорідненості текстів, написаних, наприклад, у різні історичні епохи. У даному випадку тематична спільність як інтертекстуальний чинник є одним із домінантних факторів.

Для підтвердження цієї тези звернімо увагу на літературно-критичну діяльність двох авторок – англійської письменниці Вірджинії Вулф (1882-1941) та польської поетеси Віслави Шимборської (1923 –). Незважаючи на те, що ці авторки належать до двох різних історичних епох, у них спостерігаємо наявність тематичних перегуків, пов’язаних головним чином із поняттям „пам’яті письменника”, на якому особливо акцентує увагу російський дослідник Г. Косиков. Так, учений стверджує, що для розуміння поняття „інтертекстуальності” провідну

роль відіграє те, що письменник читав. „Чи була в нього велика бібліотека? З яких книжок вона складалася? Якими були його літературні вподобання? і т.п.” [10, с. 40-41]. Безперечно, рівень індивідуальної освіти має першорядне значення у творчості будь-якого автора, визначає його літературні смаки, пріоритети, впливає на формування авторської свідомості. Вірджинія Вулф, наприклад, „отримала домашню освіту, провівши дитинство і юність серед надзвичайно багатой бібліотеки батька, в атмосфері культурних інтересів і літературних знайомств” [9, с. 320]. Симптоматично, що така самоосвіта знайшла вираження в есеїстиці В. Вулф.

Есе Вірджинії Вулф – яскраві зразки малої інтелектуальної прози. У них авторка демонструє свої глибокі знання з історії літератури та сучасного їй мистецького життя. Помітне місце у цих дослідженнях займає саме жіноча творчість. Письменниці Джейн Остін, Шарлотта й Емілі Бронте, Кетрін Менсфілд складають „анатомічний театр” Вірджинії Вулф. Так, у своєму есе „Джейн Остін” вона детально розглядає поняття характеру у творчості цієї авторки й ту насолоду, яку отримує письменниця, „відрізаючи голови своїм героям” [2, с. 513]. Джейн Остін, на думку В. Вулф, екстраполює власні почуття на почуття своїх героїв.

Досліджуючи творчість іншої англійської письменниці, Емілі Бронте, Вулф виокремлює ту точність спостережень, яка притаманна трагічно закоханим героям творів Е. Бронте. У статті „Джейн Ейр” і „Грозвий перевал” Вулф через порівняння творів сестер Шарлотти й Емілі Бронте протиставляє їх одна одній. Критик зауважує, що Емілі Бронте – це сильніший поет, ніж Шарлотта. Остання всю свою пристрасть і різноманіття стилю витратила на те, щоб висловлювати прості речі: „Я люблю”, „Я ненавиджу”, „Я страждаю”. А у творчості Емілі суб’єктивне „Я” взагалі відсутнє. „Вона бачила розколотий світ, хаотичну масу його частин і відчувала, що може звести їх разом на сторінках своєї книги” [1, с. 505]. Е. Бронте міфологізує реальне життя з його конфліктами і невдачами, створюючи світ не особистих переживань, а всезагальної любові та ненависті.

Вулф захоплюється й чутливою душею Кетрін Менсфілд, яка вміла майстерно передати найпотаємніші людські почуття. Свої висновки критик робить на основі детального аналізу щоденника Кетрін Менсфілд, що свідчить про обізнаність В. Вулф не лише з творчістю, але й із приватним життям досліджуваного об’єкта.

Не оминає В. Вулф своєю увагою і так звану чоловічу творчість. Основна концепція літературно-критичної діяльності англійської авторки – „правда бачення” [7, с. 18]. Саме це цікавить її в романах Дж. Конрада, В. Скотта, М. Пруста, Л. Керолла, Д. Дефо, Л. Стерна. Творчість останнього вона аналізує в есе „Сентиментальна подорож”. У своєму романі автор робить спробу відвернути увагу читача від зовнішніх подій (мандрівки Францією) і звернути увагу на кожну індивідуальну деталь (наприклад, віслюка або дівчину із зеленим гаманцем). У творчості Л. Стерна відбувається зміна акцентів: від

раціональної розповіді, що притаманна епосі Просвітництва, до зосередження на внутрішньому світі людей, що домінує у сентименталізмі. Таким чином, у ліричного героя Л. Стерна задіяні не лише рецептори об'єктивного сприйняття дійсності, але і сфера емоцій, яка є головною для В. Вулф.

Інший англійський письменник – Вальтер Скотт – у своїх романах не розкриває повною мірою емоції та почуття героїв. Він передає внутрішній світ персонажів занадто пафосними виразами, які часто виглядають недоречно. В есе про літературну діяльність В. Скотта, яке складається з двох частин – „Антикварій” та „Газове світло в Ебботсфорді”, В. Вулф дорікає майстру історичного роману за незрозумілу мову, насичену латинізмами і старовинними метафорами. Авторка зараховує В. Скотта до тих письменників, які вже не мають на інших ніякого впливу і тому користуються тихою, безхмарною славою. Серед позитивних рис Скотта Вулф називає „точність у зображенні почуттів людини під час зіткнення не з іншими людьми, а з Природою і Долею” [6, с. 522]. Скотта або зачитують „до дірок”, або відкладають з першої ж сторінки, – підсумовує Вулф.

Цікава для критика постать її сучасника Девіда - Герберта Лоуренса. Центральною темою його романів є стосунки між чоловіком і жінкою. Конфронтація статей у Д.-Г. Лоуренса співзвучна світорозумінню В. Вулф. У своїх „Нотатках про Лоуренса” вона аналізує роман „Сини і коханці”, порівнюючи цей твір із „На Сваннову сторону” Марселя Пруста. „Весь текст ніби хитається і переливається; він, наче складений з окремих блискучих шматків, які постійно змінюються” [3, с. 543], – додає англійська письменниця. Але все ж роман Д. - Г. Лоуренса не настільки досконалий, як роман М. Пруста. З погляду майстерності, стиль класика модернізму більш рафінований, ніж проза сина шахтаря Д.-Г. Лоуренса, що не могло пройти повз увагу англійської письменниці.

Помітне місце в есеїстиці В. Вулф займає російська тема. В письменницькому арсеналі є статті, присвячені дослідженню творчості Льва Толстого, І. Тургенєва, П. Чехова, Ф. Достоевського. В есе „Російська точка зору” критик говорить про те, що англійська інтелігенція не може достойно оцінити твори російських класиків через проблеми з перекладом. Адже англійські критики „не прочитали жодного слова російською мовою, ніколи не бачили Росії, навіть ніколи не чули справжньої російської говірки” [5, с. 282]. І тому вони змушені покладатись лише на переклади, які не є достовірним джерелом. Натомість В. Вулф самостійно вивчила російську мову, щоб мати змогу читати в оригіналі улюблені твори.

У есеїстиці Віслави Шимборської російська тематика зустрічається рідше. У своєму циклі літературно-критичних есе „Позапланове читання” польська авторка лише побіжно звертається до російської літератури (аналізуючи книгу дружини Ф. Достоевського, Анни Достоевської, „Мій бідний Федя”) та російської історії (есе „Іван Грозний”).

Особливого значення В. Шимборська надає жіночій проблематиці, яка домінує в есеїстиці польської поетеси. Для критика характерна апеляція до жіночих проблем та жіночої творчості в усіх її проявах. Тут слід звернути увагу на одну особливість. В. Шимборська апелює до так званої „масової” жіночої літератури, яка починає активно домінувати у ХХ столітті. Зрозуміло, що авторка піддає суворому осуду подібні тексти.

Особливо сардонічно говорить В. Шимборська про книгу Зофії Вендровської „100 хвилин на красу”. Польська поетеса співчуває тим жінкам, які більшість часу проводять перед дзеркалом. У своїй книзі Зофія Вендровська закликає „слабку” половину людства щодня витратити по 100 хвилин (а то й більше) на власну красу. В. Шимборська виступає проти подібного твердження, що виглядає абсурдним в її очах. Якщо в жінки є робота, чоловік і діти, то хіба вона має час на красу? – обурюється польська поетеса. Критик наголошує, що коли жінка заціклюється на власній зовнішності, то незабаром може втратити свого чоловіка. Останній втече від неї „до тієї Божени, яка крок починає з коліна, а не стегна, у чергах стоїть з опущеною головою і взагалі виглядає старшою свого віку” [11, с. 240].

Не оминає В. Шимборська своєю прискіпливою увагою книгу Кетлін Кітінг з інтригуючою назвою „Мала книга обіймів”. У творі ми знаходимо детальні інструкції, кого потрібно обіймати, де, коли, як і навіщо. Абсурдним виглядає твердження: „Обіймати слід всюди: на роботі, на кухні, перед кінотеатром і в кінотеатрі, в навчальній аудиторії, наздоганяючи автобус, на засіданні комісії, збираючи полуниці, і навіть при проведенні розкопок” [12, с. 246]. Існують і різні способи обійняти партнера: „ведмежі” обійми, обійми „бутерброд”, обійми „боками” і „задом наперед”. Зрозуміло, що подібні технології є не лише беззмістовними, але і непотрібними кожній тверезомислячій людині.

У „Позаплановому читанні” В. Шимборська демонструє глибокі знання з музики у рецензії на переклад книги про Еллу Фіцджеральд. Спів останньої польська авторка порівнює зі співом сирени. Критик зауважує, що слухачі на її концертах почувалися, мов Одиссей, прив’язаний до щогли. „З тією, однак, різницею, що сирени – спокусительки пана Одиссея – мали прикрий характер і погані наміри, а в співі Елли не було жодного підступу” [14, с. 191]. В. Шимборська високо оцінює мистецтво цієї співачки, ставлячи її вище за Біллі Голідей.

Чоловіча творчість у доробку В. Шимборської представлена різноплановими авторами, серед яких спостерігаємо градацію від елітарних до масових. Актуальним і потрібним у всі часи В. Шимборська називає Ганса Христіана Андерсена. Він був геніальним письменником, оскільки не боявся писати для дітей правдиво, не приховуючи від них усіх реалій життя. „Андерсен трактував дітей серйозно. Говорив їм не лише про радісну пригоду життя, але й про його незгоди, гризоти і не завжди заслужені

ляпаси” [13, с. 164]. У більшості казок часто з’являється смерть, яка забирає найкращих героїв. Подібне трактування життя Андерсена приводить до того, що діти позбавляються інфантильності, стають дорослішими і серйознішими. Казки Андерсена – не розважальні, а повчальні, реалістичні. Цим він часто відлякував малих читачів. Автор зауважує, що „у казках діти люблять бути наляканими. Вони мають природну потребу переживати великі емоції” [13, с. 164]. Тому закономірна поява казкових надприродних створінь. Віслава Шимборська протиставляє казки Андерсена сучасній дитячій літературі. Остання, на думку польської письменниці, боїться чудес як вогню і дбає про правдоподібність. Цим вона суттєво програє казкам Андерсена. Захоплюється В. Шимборська і здатністю казкаря писати твори із сумним кінцем. Завдяки цій рисі польська поетеса називає Ганса Христіана Андерсена реформатором жанру казки.

У есе „Що сниться?” Віслава Шимборська апелює до К. Юнга як авторитета психоаналізу. З часткою скепсису авторка говорить про автентичність снів, простежуючи взаємозалежність сну і мови, якою він переповідається. „Оповідючи свої сни, послуговуємося якимось синтаксисом, що впорядковує і раціоналізує або ж переінакшує наш таємничий сонний хаос” [17, с. 181]. Віслава Шимборська зауважує, що первісне значення сну нівелюється при його артикуляції. Тому, досліджуючи „вимовлені” сни, ми не можемо бути впевненими в їхній достовірності.

„Доморощена психологія полягає в тому, щоб давати добрі поради”, – зауважує В. Шимборська у своєму есе „Наприклад, корова” на твір Д. Карнегі „Як перестати хвилюватися і почати жити” [16, с. 193]. Польська поетеса не акцептує подібні книжки. Іронічно висловлюється вона про так звані приклади з життя, які наводить популярний психолог Д. Карнегі. Ці випадки „приторочені автором і нагадують рапорти товариства Стриманости із „Записок Піквікського Клубу” [16, с. 164]. На думку В. Шимборської, подібна психологія є швидше шкідливою, ніж корисною, її треба уникати і продовжувати жити.

Цікавою є спроба інтерпретації Шимборською твору Мішеля Монтеня „Проби”, в чому вона уподібнюється В. Вулф. Обидві авторки зазнали впливу французького письменника, підтвердженням чому може слугувати їхній стиль та манера письма. Творчість М. Монтеня обоє жінок-критиків високо оцінюють, наголошуючи на безапеляційному авторитеті цього письменника. Саме Мішеля Монтеня в історії літератури називають першим есеїстом, творцем цього жанру. В оригіналі книжка його життя називається „Essais”, що перекладається часом як „Досліди”, іноді як „Спроби”, іноді як „Нариси”. Лише згодом, після М. Монтеня, з’являються есе Ф. Бекона, Б. Паскаля, Дж. Мільтона, які перебували під впливом свого попередника.

На думку В. Шимборської, „Проби” – це унікальна книга, яка містить різноманітні знання автора, оформлені у вигляді есе на політичні, суспільні та культурні теми. В. Шимборська називає

„Проби” найвищою інтелектуальною мірою XVI століття” [15, с. 180]. Дивує авторку те, що М. Монтень таки встиг написати і видати цей шедевр. А численні доповнення до цієї книги „не були забуті, загублені, розкрадені, а навпаки – збережені й вміщені у наступному виданні, що побачило світ через три роки після смерті автора” [15, с. 180]. Шимборська говорить і про те, що М. Монтень повністю пізнав життя ще в досить юному віці. Під час війни гугенотів і католиків він був на боці останніх і навіть брав участь у збройних повстаннях. Однак все це Монтень робив без фанатизму. „Його критичний розум не вміщувався в жодному з воюючих таборів” [15, с. 179], – зауважує В. Шимборська.

В. Вулф у своєму есе „Монтень” виділяє головну рису цього письменника – прагнення завжди бути самим собою. Детальному аналізу піддається спосіб мислення М. Монтеня, його погляди на життя і світ. У Вірджинії Вулф і Мішеля Монтеня є спільні риси. Французький критик, як й англійська авторка, вважав, що „письменник пише для тих небагатьох, хто його розуміє” [4, с. 534]. Тобто література повинна бути елітарною, для певного кола читачів, що підтверджує теорію англійської письменниці про мистецтво „високочолих” („high brow” – термін Вулф).

На прикладі постаті М. Монтеня можемо продемонструвати, як один автор справляє вплив на двох літературних критиків різних епох. Спостерігаємо певну інтертекстуальну парадигму, в центрі якої знаходиться Монтень як синтезуюче творче начало, а похідними виступають В. Вулф та В. Шимборська як елементи структурної ідейно-тематичної цілісності. Така подібність спостерігається і на інших рівнях – при дослідженні жіночої та чоловічої творчості обох авторок, при апеляції до російської літератури тощо. Виокремлений приклад може слугувати підтвердженням тези про те, що тематична спільність у даному випадку є інтертекстуальним чинником.

1. Вулф В. „Джейн Эйр” и „Грозовой перевал” // Вулф В. Избранное. – М.: Худож. лит., 1989. – С. 501-506.
2. Вулф В. Джейн Остин // Вулф В. Избранное. – М.: Худож. лит., 1989. – С. 507-517.
3. Вулф В. Заметки о Д-Г. Лоуренсе // Вулф В. Избранное. – М.: Худож. лит., 1989. – С. 541-544.
4. Вулф В. Монтень // Вулф В. Избранное. – М.: Худож. лит., 1989. – С. 529-537.
5. Вулф В. Русская точка зрения // Писатели Англии о литературе XIX-XX вв.: Сб. статей. – М.: Прогресс, 1981. – С. 282-288.
6. Вулф В. Сэр Вальтер Скотт // Вулф В. Избранное. – М.: Худож. лит., 1989. – С. 518-528.
7. Гениева Е. Правда факта и правда видения // Вулф В. Избранное. – М.: Худож. лит., 1989. – С. 3-22.

8. Енциклопедія постмодернізму / За ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора; Пер. з англ. В. Шовкун; Наук. ред. пер. О. Шевченко. – К.: Видавництво Соломії Павличко „Основи”, 2003. – С. 171-172.
9. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник: У 2 т. Т.1: А-К / За ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. – Тернопіль: навчальна книга – Богдан, 2005. – 824 с.
10. *Косиков Г. К.* Текст / Интертекст / Интертекстология // Пьеге-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности / Общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова; пер. с фр. Г. К. Косикова, Б. Н. Нарумова, В. Ю. Лукасик. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – С. 8-42.
11. *Шимборська В.* Зофья Вендровская. 100 минут на красоту // Иностранная литература. – 1999. – № 5. – С. 240-241.
12. *Шимборська В.* Кэтлин Китинг. Малая книга объятий // Иностранная литература. – 1999. – № 5. – С. 246.
13. *Шимборська В.* Ганс Християн Андерсен. Казки // Шимборська В. Вибрані твори / Пер. з пол. Ярини Сенчишин. – Львів: Літопис, 2001. – С. 164-167.
14. *Шимборська В.* Елла. Стюард Ніколсон. Елла Фіцджеральд // Шимборська В. Вибрані твори / Пер. з пол. Ярини Сенчишин. – Львів: Літопис, 2001. – С. 191-192.
15. *Шимборська В.* Мішель де Монтень. Проби // Шимборська В. Вибрані твори / Пер. з пол. Ярини Сенчишин. – Львів: Літопис, 2001. – С. 178-180.
16. *Шимборська В.* Наприклад, корова. Дейл Карнегі. Як перестати хвилюватися і почати жити // Шимборська В. Вибрані твори / Пер. з пол. Ярини Сенчишин. – Львів: Літопис, 2001. – С. 193-194.
17. *Шимборська В.* Що сниться? Карл Гюстав Юнг. Про суть снів // Шимборська В. Вибрані твори / Пер. з пол. Ярини Сенчишин. – Львів: Літопис, 2001. – С. 181-182.

Summary

Using comparative method, literary – critical activity of the English authoress Virginia Woolf and Polish poetess Wislawa Shymborska is analysed in the context of concept of intertextuality, general thematic calls are selected in creation of authors. Positively solved the question about acceptability of put of the selected phenomenon to the factors of intertextuality .

Key words: intertextuality, thematic community, esseistics, Virginia Woolf, Wislawa Shymborska.

Стаття надійшла до редколегії 14.11.2008